

Peterson:

— Zato što zlo ili egoizam dolazi od kratkoće života. Ko ima bezgranično vreme, prestaje da bude grabljiv.

Valujev:

— Ha!

Peterson je očigledno poznao dela Nikolaja Fjodoroviča Fjodorova (1828—1903), koji je predskazivao takav razvitak nauke, da će čovek, zahvaljujući njoj, prestati da bude smrtno biće. Tada će njegova glavna dužnost biti da upotrebi nauku radi vaskrsavanja svojih otaca, to jest svih ljudi koji su ikad živeli na zemlji

I Valujev i Peterson imali su da budu streljani 1918. godine

TRITONI (1913—1923)

Poznajem ih. Stoje na palubi
Broda CORRECT kad je uplovio u ušće Jeniseja.
Ovaj crni u kožnoj bluzi automobilista
Jeste Loris-Melikov, diplomat. Ovaj debeli, Vostrojin,
Vlasnik je rudnika zlata i poslanik Dume.
Kraj njega je plav čovek, moj otac. I koštunjavi Nansen.
Fotografija visi u našoj kući u Vilnu
U ulici Podgurna 5. Pored tegli
U kojima gajim tritone. Šta može da se dogodi
U toku od deset godina? Kraj sveta? Početak sveta?
Moj otac iz vremena pre toga. Ne znam zašto je putovao
U leto 1913. godine u mračne pustoši
Polarne svetlosti. kakva pomešanost
Vremenâ. Imestâ. Ja ovde, nespokojan,
Usred kalifornijskog proleća, jer se ne formira celina.
Šta hoću? Da postoji. Šta? Čega već nema.
Čak i tvoji tritoni? Čak i tritoni.

NEMIR-SAN (1918)

Orša zla stanica. U Orši voz može da stoji dan i noć,
Pa možda sam se to u Orši bio izbugio ja, sedmogodišnji,
A voz povratnika je krenuo, ostavljajući me tamo

Zanavek. Kao da sam shvatio da bih bio neko drugi,
Pesnik drugog jezika, sa drugačijom sudbinom.
Kao da sam pogadao svoj kraj na obalama Kolime,

neobuhvatni česlav miloš

petar vujčić

Kad je već bio ušao u štampu moj obimni izbor iz pesničkog dela Česlava Miloša u izdanju beogradskog BIGZ-a i sarajevskog »Veselina Masleše«, Poezija, (1988), u Parizu se pojavila nova Miloševa zbirka pod naslovom Hronike (1987).

U svetu postoji kult mladog stvaraoca, stvoren u doba romantizma. Pa ipak, ne treba zaboraviti ni veliki »doprinos koji su svetskoj umetnosti dali stvaraoci u svojim zrelim godinama. Šta bi svetska umetnost bila bez delâ zrelog Getea (drugi deo Fausta), bez dela starog Tolstoja (Vaskrsenje, pozne pripovetke), bez Vagnerova Parsifala, bez drama starog Ibzena, bez Doktora Faustusa Tomasa Mana, bez likovnog opusa starog Sagala — spisak bi mogao da se duži u nedogled.

U Poljskoj novijeg vremena već su bili fenomen procvata pesničke muze pesnika koji su bili prevaliti sedamdesetu, Leopolda Stafa i Jaroslava Ivaškjeviča. Miloševe Hronike su zaista lep primer te velike poezije stvorene u pesnikovim poznim godinama.

Knjiga ima dva odeljka koji se međusobno prožimaju i dopunjavaju, oba s oznakama razmišljanja o vremenskoj prolaznosti. Prvi je sEzona, drugi Za Heraklita. Pesme iz prvog odeljka nastale su 1985. i 1986. godine, pesme iz drugog — 1984 — 1985. Knjiga je, znači, cela nova.

Otvaraju je stihovi koji odmah nameću atmosferu:

U velikoj tišini moga omiljenog meseca oktobra
(Crvenilo klenova, mrka boja hrastova, na brezama
Tu i tamo još poneki svetlo-žut list)
Činodestvovao sam na zaustavljanju vremena.

To je saopštavanje svojih raspoloženja, i istovremeno korespondencija s najvećom željom

svih umetnika sveta, da se uhvati i zaustavi prolazni trenutač (setimo se samo slavnoga Geteovog stiha: *Verweile doch, du bist so schön*).

Citaoci Miloševe poezije već su mogli zapaziti da taj pesnik stalno korespondira sa svojim prošlim vremenom. Svoje novije zbirke Miloš namerno sastavlja od pesama, zapisa, citata, čak i pesničkih prevoda i primljenih pisama. Naše vreme posebno je neuhvatljivo i otporno prema svakoj umetničkoj obradi, i Miloš, da bi ga pesnički »uhvatio«, primenjuje najrazličitije tehnike. Dobili smo opet jednu »knjigu raznolikosti«. Sadržinski pak za Miloša, čoveka u godinama, to je kao nekakvo razmišljanje o predenom putu.

Vreme i njegovo prolaženje uvek su u Miloša bili prisutni, a u ovoj zbirci oni su nekako glavni predmet pesnikova razmišljanja. O tome posebno čitamo u proznom odlomku koji čitaocu može da približi vodeću misao ove izuzetno bogate zbirke:

Nekad sam zamišljao da u starosti razmišljamo o onom što je večno, što je uzdignuto iznad prolaženja, ali vidim da je drugačije, da je čitava moja pažnja okrenuta prema onom što je kratkotrajno. Na prigovor da ne umem polako da se uzdižem prema transcendenciji, odgovaram kao klasici Zena: kratkotrajno i večno možda su kao dve strane jednog istog lista.

Vreme i njegovo prolaženje opominju čoveka na njegovu ličnu prolaznost, a granica između sveta živih i sveta umrlih samo je naizgled jasno obeležena.

Prostrana država mrtvih počinjala je svuda:
Iza krivine aleje, iza parkovskog travnjaka...

(Sezona)

Time smo uvedeni u tematiku ove mudre Miloševe zbirke. Date su opozicije »kratkotraj-

Tamo gde je dno morsko belo od ljudskih lobanja.
I veliki nemir tada me je obuzeo,
Onaj koji je imao da postane otac svih mojih nemira.

Трепет малого перед большим. Пред Империей.
Koja ide i ide na zapad, naoružana lukovima, lasima, automatima.
Vozeći se u taljigama, mlateći kočijaša po ledima,
Ili džipovima, u šubarama, s kartotekom osvojenih zemalja.
A ja ništa, samo bežim, već sto, već trista godina
Po ledu i plivajući, danju, noću, samo što dalje,
Ostavljajući kraj rodne reke izbušene oklop i kofer
s poklonima od kraja,
Preko Dnjepra, pa preko Njemena, preko Buga, preko Visle.

Dok ne stigoh u gradove visokih kuća i dugih ulica,
I nemir me muči, jer otkud sam ja, seljak, za njih,
Jer samo se pravim da razumem o čemu tako brzo raspravljaju
I trudim se da sakrijem od njih svoj stid, i svoj poraz.

Ko će me tu nahraniti, kad idem po oblačnom vremenu u zoru
Sa sitnim novčićem u džepu, na jednu kafu, ne na nešto više?
Begunac iz nestvarnih država, kome ću tu biti potreban?

Zidovi kameni, zidovi ravnodušni, zidovi stravični.
Poredak ne po mome, već po njihovom razumu.
Sada se već pomiri, ne ritaj se. Nećeš pobeći dalje.

RODOSLOV

Janu Lebenštajnu

Sigurno imamo mnogo zajedničkog
Svi mi što smo rasli u gradovima Baroka
Ne pitajući koji je kralj podigao crkvu
Vidanu svakodnevno, koje su kneginje živele u dvoru,
Ni za imena njihovih arhitekata, vajara,
Otkuda su stizali i kada, po čemu su stekli slavu.
Radije smo igrali lopte pred nizom paradnih portika,
Zatim su nam bile draže klupe u hladovitim parkovima
Od mnoštva gipsanih andela iznad naših glava.
Nešto nam je ipak ostalo: sklonost prema vijugavoj liniji.
Visoke spirale suprotnosti, plamenima slične,
Oblačenje žena u bogato naborane haljine,
Da bi se dodavalo bleska znanom igri kosturova.

S poljskog: Petar Vujčić

no — večno« i »država mrtvih« — svet živih. I već bi se moglo učiniti da ćemo čitati mudra razglabdanja o večnim temama, ali nas na svakoj stranici ove nevelike zbirke čekaju iznenađenja, Miloš nam nameće jedino svoj, nepopovljiv svet misli i pevanja.

Sezona u formalnom pogledu donosi takozvane »prave« pesme, dok odeljak Za Heraklita čine hronike, kraće ili duže narativne celine napisane mešanom tehnikom: smenjivanje stihoa, proznih odlomaka, citata.

Čitalac će zapaziti pesnikovu spremnost na samoironiju. Tako je pesma Ispovest puna autoironije. Pesnik nabravlja kakve su sve njegove ljudske sklonosti i slabosti, a ovamo treba da je nekadav pesnik od koga ljudi očekuju prorokanske reči (jer podsećam, u Poljskoj se od nacionalnih pesnika oduvek tražilo da budu pesnici-proroci). Otuda ta ispovest.

Medu pesmama se izdvaja jedna od najličnijih i najispovednijih, U oproštaj mojoj ženi Janjini. Svako ko je izgubio nekog najbližeg umeće da oceni dubinu i tugu te pesme.

Voleo sam je ne znajući ko je odista bila.
(Nanosio sam joj bol jureći za svojom varkom)

Varao sam je sa ženama, njoj jedino veran.
Upoznali smo mnogo sreće i mnogo nesreće.

Rastanke, čudesna spasenja. A ovde taj pepeo.

Ne čudimo se kad Miloš, verni katolik, iskazuje jerećičku misao:

Verujem li u vaskrsenje tela? Ne toga pepeo.

Postaje nam jasnije ono što je pesnik govorio u prvoj citiranoj strofi o »činodestvovanju... na zaustavljanju vremena«, jer sve prolazi, menja se pred našim očima, nestaju ljudi i stvari, nestaju i države i društvene formacije, i kako onda ne poželeti bar neku uhvatljivu stvarnost. U jedan mah pesnik pomišlja da su knjige kadre da produže trajnost nas ljudi, osuđenih na prolaznost.

Postojimo — govore su čak i kad su im cepali listove
Ili kad im je slova lizao razbukitali plamen.
Koliko su trajnije od nas, čija se krhka toplina
Hladi zajedno s pamćenjem, raspršuje se, nestaje.

(Ali knjige)

Odeljku Za Heraklita Miloš daje poduži uvod, koji nije samo objašnjenje pojedinih epizoda opisanih u *Hronikama*, nego i mali ogled autorove poetike.

Citaoci Miloševih autobiografskih knjiga *Druga Evropa* i *Zemlja Ulro* moći će da vide kako Miloš iz nekih epizoda ispričanih u tim delima izdvaja pojedina mesta, da bi od njih načinio pesmu. Tamo je pričao ne zadržavajući se posebno na tim epizodama. Ovde on pojedine epizode izdvaja, usredsređuje na njih svoja osećanja, osvetljava neke pojedinosti koje tamo nije pominjao, i tako izdvojena, ta sećanja bivaju ozračena pesnikovim današnjim razmišljanjem o značenju tih trenutaka. Na taj način nastale su pesme-hronike *Godina 1911. Le Transsylvérien, Tritoni, Nemir-san*, kao i pojedine slike iz ciklusa *Šest predavanja u stihovima*.

U *Drugoj Evropi* ima rečenica: »Na jednoj stanici koja je pripadala boljševicima izgubio sam se, i u poslednjem trenutku pred polazak voza odveo me je roditeljima neki komesar.«

U *Zemlji Ulro* pak, kada pominje kako je svome prijatelju Vitoldu Gombroviču skrenuo pažnju da su i njegovi, Gombrovičevi preci bili iz Litve, one središnje, iz okoline reke Njevjaže koju je sâm Miloš opevao u romanu kao reku Isu, Miloš se sanjarski priseća tamnog zelenila parkova na padinama koje su se dosta strmo spuštale prema reci: »Na svakih nekoliko kilometara beli dvorovi, i pored svakoga od njih takav park, uglavnom od starih lipa, jasenova i jelâ.«

I onda, nešto vezano za pesnikovu biografiju:

»Nekada su dva dvora i njihovi parkovi bili smešteni jedan naspram drugom, na dvema obalama Njevjaže; tako se iz parka u Šetejnja, gde sam se ja rodio, gledalo na Kalnoberže, na drugoj strani reke, dvor koji je pre prvog svetskog rata bio svojina ministra Stolipina, i ne čudim se što je zavoleo tako lepu provinciju Imperije.«

To je, eto, materija iz koje je nastala hronika *Godina 1911.* U hronici Miloš već daje mnogo više pojedinosti o ta dva plemićka dvora i o njihovim stanovnicima.

Ovde, evo, Kalnoberže, naspram njega Šetejnje.

Dom u kojem sam se rodio sasvim se lepo vidi.

Kalnoberže je pripadalo Stolipinovima, (Koji su tu provodili leto, u lepoj provinciji Imperije.)

Bili su, preko reke, najbliži susedi mog dede Kunata.

Susedi su se često posećivali, Stolipin je voleo mlade Kunatuvne.

Sve bi to bilo možda malčice malo za pesmu—hroniku, da nije jedne vremenske podudarnosti.

Godine 1911. kćerka suseda Kunata, koja se bila udala za Aleksandra Miloša, studenta Riške politehnike, doputovala je u Šetejnje da bi rodila malog Česlava, budućeg velikog pesnika i nobelovca. A te iste godine u Kijevu je ubijen njihov sused, petar Stolipin. U jednom susedskom dvoru rođenje, u drugom smrt, kao što već biva u životu. Samo opet jedna važna pojedinost. Ko je bio taj sused, i kakav je značaj imala njegova smrt?

Tog leta Stolipin sigurno nije bacio pogled na moju kolevku, Bio je zauzet svojom mislju: da će Rusija sigurno propasti. Ako on, jedan jedini, ne uspe da je spase.

Ubrzo potom, u septembru, u Kijevu, pošao je u pozorište, i tamo ga je stigao metak terorista.

Niko, čak ni moj deda, nije shvatio šta se odista zbilo.

A zbilo se to, da je samo dve godine još proteklo u miru, a treće godine je izbio prvi svetski rat, u Rusiji se na rat nadovezala revolucija, a njene su posledice zaista bile nesagledive. Rat je promenio mapu sveta, zbrisao četiri carevine: Rusiju, Austro-Ugarsku, Nemačku i Tursku. A za Rusiju se zaista može reći da je

propala, jer iz revolucije više nije ni izašla kao Rusija nego kao SSSR. A sve je počelo uklanjanjem tog velikog suseda, Petra Arkadjeviča Stolipina. Današnji istoričari o tome ubedljivo pišu, a to dokazuje i veliki pisac Aleksandar Solženjicin. I Česlav Miloš, danas već u poodmaklim godinama, razmišlja: kakav je znak bilo to njegovo rođenje u godini pogibije moćnog Stolipina. Tamo kraj jedne moćne ličnosti, kraj moćne carevine, a ovde rođenje — početak životnog puta budućeg pesnika.

Da, to zaista jeste materija za hroniku.

I ne samo Rusija, čitav svet se u dvadesetom veku nekoliko puta raspadao, rušio, odnoseći milione ljudskih života. Miloš u svojim *Hronikama* upravo o tome razmišlja. Kada traži početak, on ih vidi u takozvanoj *La Belle Epoque*, u godinama pred prvi svetski rat. To razdoblje je bilo na neki način idilično. Verovalo se u trajnost, u snagu nauke, u svemoć umetnosti, u većnu pobedu razuma. Ruski balet u Parizu, prestonici svetske mode, Stravinski komponuje *Posvećenje proleća*, čita se *Zidova Zemaljska hrana*, Sandrar piše *Uskrs u Njujorku* i epohalnu *Prozu o Transsibirskoj železnici i maloj Žani iz Francuske*, Nansen istražuje mogućnost plovidbe kroz Severno ledeno more i piše knjigu o bogatstvima Sibira.

I samo jedan događaj kao da je uneo zloguku skripu u tu harmoniju, opominjući ljude da se previše ne zanose: vavilonska kula je zabranjen san. Taj događaj je bio propast *Titanika*. Hronika *Titanik*, s podnaslovom *1912*, pravo je iznenađenje u Miloševoj poeziji i jedno od nosećih dela ove obimom nevelike knjige. Miloš u toj pesmi—hronici koristi memoare preživelih brodolomnika, podatke iz novina, kasniju gradnju, iskaz Džozefa Konrada. Bilo je kasnije u našem veku većih tragedija, nesreća, ratova, revolucija i potresa, ali čovečanstvo nije zaboravilo *Titanik*. Zašto? Pa eto, kao da kaže Miloš, zato što *Titanik* nije bio samo prva u nizu velikih nesreća, nego što je bio i svojevrsna granica. Prvi put tada, u idiličnom miru, u svetu koji je slavio trijumf ljudskog uma i znanja i verovao u stalnan progres za koji nije bilo kraja — ljudi su se uplašili bespomoćnosti ljudskog uma pred silama ravnodušne prirode.

Citat kojim Miloš otvara pesmu—hroniku *Titanik*, citat iz pera jednog od preživelih brodolomnika, kao da sažeto pogađa u srž:

Vladao je mir i svet je išao ravnim putem.
— Čini mi se da je prestejće katastrofa bila taj događaj koji ne samo što je učinio da svet protirja oči, nego i da ga je naglo probudio i dao mu tempo koji se sve više ubrzavao, noseći sa sobom sve manje mira, zadovoljstva i sreće. Po mome mišljenju svet se probudio 15. aprila 1912. godine.

Milošev *Titanik* je prava hronika, puna pojedinosti koje navode na razmišljanje. Kao u nekoj biblijskoj priči kazuje se tu o velikoj ljudskoj taštini. Sagradiše ljudi najveći, najbrži, najraskošniji, najkomfortniji, najskuplji brod na svetu, najsavršeniiji, najopremljeniji, čije će putovanje označiti još jednu pobedu ljudskog uma i ljudskog znanja.

Novine su razele po čitavom svetu stravičnu vest, primanu sa zgražanjem i nevericom. Beležeći najvažnije podatke vezane za tu nesreću koja je prerasla u živu legendu, pesnik se pita:

Čega su se uplašili? Otkuda to »aaa« u novinama, te komisije, istrage, ulične balade, brošure i grozno-sentimentalna legenda? *Titanik* — kraj jedne ere? Da li zato što je izgubljeno osećanje sigurnosti? Što nas ništa ne štiti, ni novac ni svakodnevno preoblačenje za večeru, ni miris cigara, ni Progres? Ni naravi, ni učiva posluga, ni grčki i latinski u školi, ni zakon, ni nauka, ništa. A da li je ljude ikad nešto štiti? Zar je mogla da bude sprečena bezimena i bezmilosna kob? — — —

Česlav Miloš je *Hronike* pisao u svojim poznim godinama i istovremeno pred kraj našeg neslavnog veka. On razmišlja o svom predeonom putu, i pokušava da načini bilans gubitaka i dobitaka našeg stoleća. Najviše mesta posvetio je razdoblju srećnog početka veka, kako kaže, »možda zato što su svi ljudi koji su tada delovali, poznati mi i nepoznati, pomrli, pa priča o njima odmah ima 'boju večnosti'.«

Kad je bio mlad, Miloš je na maturskom ispitu izabrao za pismeni takozvanu slobodnu temu i pisao o Heraklitovoj »reci vremena.«

Kasnije je uz pomoć svog učenog prijatelja

Stanislava Vincenca preveo neke Heraklitove odlomke. A heraklitovske teme provlačile su se kroz celokupnu Miloševu poeziju.

Sada, u uvodu u odeljak *Za Heraklita*, Miloš objašnjava:

U mojoj glavi se tokom desetina godina slagala priča o mome veku, bez iluzija ipak u pogledu mogućnosti da se on zatvori u nekakvom romanu s otmotom u boji. Prosto su se vraćali jureći jedan za drugim kadrovi ogromne trake i pozivali da ovaj ili onaj zaustavim. Na tome zaustavljanju počivala je u znatnom stepenu moja poezija. Da li je ona najbolji instrument za to, nisam siguran, ali nisam imao drugog, pošto me nije mamilo zanimanje romanopisca.

I pesnik se pita koja je stvarnost prava, ona prva, surova, koja nas ranjava, obezvladuje, zavodi obećanjima, ili ona druga, očišćena, lepša, možda takva kakvu bude bestelesni duhovi?

Tu Miloševu sposobnost da izdvajanjem neke pojedinosti ovekoveči u pesmi predmet, da iz mnoštva ljudi koji su nekad živeli izdvoji pojedince koji su po nečem bili važni isključivo za njega, čitaoci su mogli da ocene još u njegovim ranijim pesničkim knjigama. A to valjda i jeste metod svake poezije. Umetnost ne priznaje opšte, samo pojedinačno. Zato, kako kaže Miloš, istorija je »pravi neprijatelj čoveka«. Zato njoj, istoriji, umetnik Miloš suprotstavlja pojedinačne ljude i njihove sudbine, pojedinačne predmete i slike videne svojim pojedinačnim ljudskim okom. A šta ti pojedinačni ljudi i njihove sudbine, kao i sve što ih je u životu okruživalo, znače u proticanju vremena koje sve uništava — to pesnik ne zna.

O takvim pitanjima Miloš razmišlja u *Šest predavanja u stihovima*.

Prošle su godine, pesnik razmišlja o predeonom putu, seća se ljudi s kojima je nekad živeo ili koje je samo video, a sada ih nema.

Onaj mladi čovek sam ja. Bio sam on, možda jesam.

Mada je proteklo pola veka. Pamtim i ne pamtim,

(Njegovu i njihovu odeću. On je drugačiji, tuđ, tuđ.)

A šta je trebalo da čini tada, u mladosti, pesnik ne ume da odgovori. I tako, iz predavanja u predavanje, pesnik deli s čitaocem svoje neznanje pred silom prolaznosti.

Seća se devojke koju je video između ratova, na obalama Jadrana u Italiji, pamti je tako lepu, da ju je hteo sačuvati u neprolaznom trenu. Opisuje njenu vitkost u svilenom kupaćem kostimu boje indiga ili ultramarina, seća se plavokosih mladića, jednako lepih, iz njene svite. I svi su nestali.

Varao se ipak Dante. — — —

Presuda je kolebljiva. Većito prokletstvo Moralo ih je snaći sve, tako je, sve.

Seća se slike koju je video na železničkoj stanici u Smolensku ili Saratovu negde u ratnim godinama. Citaoci *Zarobljenog* uma možda su upamtili tu sliku, kada se među pesnike tudim ljudskim tipovima izdvaja pred njegovim očima porodica poljskih seljaka, njemu odjednom prisna, bliska. Ovde Miloš tu sliku dopunjava. Upadaju u staničnu zgradu predstavnici vlasti, tri muškarca i žena, u kožnim čizmama i krznenim kaputima. Vode na užetu vučjaka. A opisavši njih i logor okružen bodljikavom žicom, logor u kome oni gospodare, pesnik se priseća svog nemačkog druga Gintera koga je upoznao kao stipendist u meduratnom Parizu.

Šest predavanja u stihovima, delo poznih godina pesnika Česlava Miloša, vrlo su tužno delo. Ona okončavaju zbirku *Hronike*, u celinei takode vrlo tužno, baš kao što je tužna čovekova situacija krajem našeg XX veka.

Prevodim Miloševu poeziju od daleke 1964. godine, stigao sam da prevedem neke njegove najvažnije pesničke i prozne knjige, ali priznajem, o *Šest predavanja u stihovima* ne umem da napišem onako kako bih želeo. Znam samo da sam opčinjen njihovom pesničkom snagom i sumornošću njihova sadržaja. I znam da će se tih *šest predavanja u stihovima* jednom u budućnosti čitati kao Miloševu veliko zaveštavanje.

Knjigom *Hronike* naš čitalac dobija u ruke pesničku knjigu koja je od prethodnih Miloševih zbirki drugačija, i koja spada u najviše domete njegove pesničke umetnosti.